

พืชสมุนไพรท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ในชุมชนไทหล่ม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

Local herbals plant and usefulness in Thailom community

Lomsak District Phetchabun Province

สุรางค์รัตน์ พันแสง^{1*} และ พวงผกา แก้วกรม¹

Surangrat Punsang^{1*} and Puangpaka Kaewkrom¹

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวางโดยมุ่งศึกษาการใช้พืชสมุนไพรที่มีการใช้ประโยชน์ในไทหล่มของประชาชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์และสำรวจพืชสมุนไพรที่นิยมใช้จากปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาและแพทย์พื้นบ้าน พบว่า พืชท้องถิ่นที่มีการนำมาใช้เป็นสมุนไพร มีจำนวนทั้งหมด 49 ชนิด 45 สกุล และ 28 วงศ์ การใช้สมุนไพรบรรเทาอาการป่วยหรือโรคแบ่งได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย สมุนไพรที่นิยมใช้ คือ กุ่มน้ำ รางจืด หนุ่ยน้ำไข่มุก แผ่นดินเย็น และเนียมหนูเสื่อ กลุ่มโรคทางเดินอาหาร ประชาชนจะเลือกใช้สมุนไพรในท้องถิ่น เช่น ขมิ้นต้น เปล้าใหญ่ ขมิ้นขาว ตองแตบ ปอพวน ข้าวเย็นเหนือ และหอมแดง กลุ่มโรคทางเดินหายใจ สมุนไพรที่สำคัญ คือ เหงือกปลาหมอ และฟ้าทะลายโจร กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ ประชาชนเลือกใช้ฝางแดง กุ่มบก หนาดหลวง และกำจาย กลุ่มของยาบำรุงกำลัง สมุนไพรที่สำคัญ คือ ครอบจักรวาล กำลังช้างสาร กำลังเสือโคร่ง จันทน์แดง แพนน้ำ เครืองูเห่า และนมแมวป่า กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม สมุนไพรที่สำคัญคือ ชะพลูป่าใช้รักษาอาการของโรคความดันโลหิตสูง กลุ่มอาการผิดปกติจากการตั้งครรภ์และคลอด ประชาชนเลือกใช้เจตมูลเพลิงแดงเพื่อการคุมกำเนิด และกลุ่มสุดท้ายเป็นการรักษาอาการผิดปกติอื่นๆ เช่น กำจัดเหาและแมลงประชาชนจะนำใบยาสูบมาใช้ในการรักษา หรืออีกกรณีคือ ภาวะขาดสารอาหารประชาชนจะใช้เปลือกและใบของต้นกระเซา

คำสำคัญ: สมุนไพรรักษาโรคในท้องถิ่น, ชุมชนไทหล่ม, การใช้ประโยชน์

ABSTRACT: This cross-section study focused on the useful of herbal plants by local people in Thailom community, Lomsak District, Phetchabun Province. Questionnaire and survey were used to collect the data among wisdom villagers and rural herbalists. The results revealed that the useful herbal plant in this area were found 28 families, 45 genus and 49 species. The wisdom using the local herbal plants as the medicine plant was divided into eight groups. The herbal plants which were treated for ache and fever such as *Crateva magna*, *Thunbergia laurifolia*, *Mollugo pentaphylla*, *Nervilia aragoana* and *Plectranthus amboinicus*. The herbal plants which treated for gastrointestinal system disorder, were *Alseodaphne birmanica*, *Croton roxburghii*, *Curcuma manga*, *Macaranga denticulate*, *Helicteres angustifolia*, *Smilax glabra* and *Eleutherine americana*. The herbal plants which treated for respiratory

Received February 22, 2019

Accepted June 12, 2019

¹ หลักสูตรสาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ เพชรบูรณ์ 67000

Biological program, Faculty of Science and technology, Phetchabun Rajabhat University, Phetchabun 67000

* Corresponding author: surangrat_aejung@hotmail.com

tract disease, were *Acanthus ebracteatus* and *Andrographis paniculata*. For infection and inflammation symptom, the popular local herbal plant were *Caesalpinia sappan*, *Crateva adansonii* subsp. trifoliolate, *Blumea balsamifera* and *Caesalpinia decapetala*. Stimulant restorative herbal group, the popular herbal plants as *Abutilon indicum*, *Beaumontia mutonii*, *Betula alnoides*, *Dracaena loureiri*, *Hymenocardia wallichii*, *Toddalia asiatica* and *Uvaria rufa*. The important herbal plant which used for treated the metabolism disorder was *Piper aurantiacum*. The group of disorders from pregnancy, *Plumbago indica* was used for birth control. Finally the last group using for other symptoms such as *Nicotiana tabacum* used for kill louse and other insects. The other, bark and leave of *Aglaia edulis* were used for relieve malnutrition in children.

Keywords: Local medicine herbs, Thailom community, Usefulness

บทนำ

ตามบันทึกประวัติศาสตร์มีการใช้สมุนไพรที่อินเดีย จีน มะละกา และไทย จนกระทั่งมีการพัฒนาเป็นภูมิปัญญาเพื่อการรักษาโรคที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การแพทย์พื้นบ้านหรือการแพทย์แผนไทยที่ใช้ดูแลรักษาคนไทยมานั้นเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากกลุ่มผู้รู้ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละภูมิภาคจะมีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของพืชสมุนไพร ดังนั้นพืชสมุนไพรไทยจึงมีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งในการรักษาโรคมาตั้งแต่โบราณและมีวิวัฒนาการ ในการพัฒนาองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลนี้สมุนไพรไทยจึงไม่ได้เป็นเพียงการรักษาความเจ็บป่วยเท่านั้น แต่มีคุณค่าต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ แม้ว่าประเทศไทยจะมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยมาเป็นเวลานาน แต่เมื่อมีการนำแพทย์แบบตะวันตกเข้ามา ภูมิปัญญาไทยด้านสมุนไพรก็ถูกละเลยและถูกรองรับำโดยการรักษาแบบแพทย์แผนใหม่ จนส่งผลให้การใช้สมุนไพรไม่เป็นที่นิยมจึงทำให้ความรู้ในเรื่องสมุนไพรไทยไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่ได้รับการสืบทอดต่อไป

ชุมชนไทหล่มในอดีตเป็นชุมชนของคนเชื้อสายลาวที่มีต้นกำเนิดอยู่ทางเมืองล้านช้างเมืองหลวงพระบาง ฯลฯ ปัจจุบันชุมชนไทหล่มคือชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอหล่มสักและหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ชุมชนนี้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มเชิงเขาสามารถพบพืชสมุนไพรและพืชที่ใช้เป็นอาหารได้ในฤดูฝนที่ประชาชนจะเดินทางเข้าไปในป่าทั้งที่

เป็นป่าชุมชนและพื้นที่ลุ่มเชิงเขาเพื่อเก็บสมุนไพรและพืชอาหารมาใช้ในการดำรงชีวิต ป่าชุมชนและพื้นที่ลุ่มเชิงเขายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยพืชสมุนไพรและพืชอาหารหลายชนิด แต่ในการปรุงอาหารนั้นประชาชนจะต้องนำพืชหลายชนิดมาปรุงเข้าด้วยกัน พืชผักในพื้นที่ เช่น หน่อไม้ ผักอีรอก มะระขี้นก ผักชะแยง และย่านาง ถือว่าเป็นพืชผักที่นิยมรับประทานของประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พืชเหล่านี้เป็นสมุนไพรที่มีวิตามินและเกลือแร่ที่มีคุณสมบัติเป็นสารต้านอนุมูลอิสระ (Antioxidant) รวมทั้งมีสารสำคัญที่เป็นประโยชน์ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วย ด้วยชุมชนไทหล่มเป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งมายาวนานมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมไปถึงสูตรยาหรือตำรับยาที่มีการใช้มาตั้งแต่อดีตกาล พระอาจารย์โรจน์ สิริปัญญา (สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2560) ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจชนิดและสรรพคุณของพืชสมุนไพรที่ประชาชนในชุมชนไทหล่มยังคงใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลบันทึกไว้อันจะเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาต่อยอดสูตรยาสมุนไพรต่อไป

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) โดยการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการใช้สมุนไพรของประชาชนในชุมชนไทหล่มอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์และสำรวจพืชสมุนไพรที่นิยมใช้ และสรรพคุณของสมุนไพรจากปราชญ์ผู้ทรงปัญญาและแพทย์พื้นบ้านในชุมชน

พื้นที่วิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ที่มีการใช้สมุนไพรในชุมชน โดยคณะผู้วิจัยคัดเลือกพื้นที่วิจัยในเขตพื้นที่ของอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยคัดเลือกพื้นที่ที่มีข้อมูลรายงานจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพชรบูรณ์ ปี พ.ศ.2560 พบว่า ในพื้นที่อำเภอหล่มสักมีประชาชนท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรอยู่ในหมู่บ้าน มีทั้งหมด 14 ตำบล จำนวน 114 คน โดยกลุ่มประชาชนท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคประชาชนในหมู่บ้าน มีจำนวน 20 คน ที่เหลือเป็นหมอนวดน้ำมัน หมอเป่า และเสียชีวิต

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากระบบการศึกษาในสภาพความเป็นจริง ที่ดำเนินการในกลุ่มประชาชนท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาที่ใช้การแพทย์พื้นบ้าน โดยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure questionnaire) ประกอบด้วย ชนิดและชื่อพืชสมุนไพรประจำถิ่นที่มีในชุมชน สรรพคุณ ลักษณะการใช้พืชสมุนไพรประจำถิ่นนั้น

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้มีการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้

1. ความเที่ยงตรง (Validity) แบบสอบถามที่ได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องถูกนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาและตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content validity) ความเหมาะสมของภาษา (Wording) และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงาน เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข และหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC: Index of Item-Objective Congruence) ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง การหาค่า IOC จะมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน แล้วเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า 0.5 มาเป็นข้อคำถาม

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) แบบสอบถามที่สร้างขึ้น และปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

จะถูกนำไปทำการทดสอบ (Try Out) จำนวน 30 ชุด กับกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา จากนั้นนำแบบสอบถามที่รวบรวมได้มาทดสอบความเชื่อมั่น โดยใช้สูตรการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าระดับความเชื่อมั่นของแบบสัมภาษณ์เท่ากับ 0.91 ซึ่งมากกว่า 0.70 ถือได้ว่าแบบสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือ และสามารถนำไปศึกษากับกลุ่มตัวอย่างจริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยใช้จำนวนและร้อยละของชนิดและวิสัยของพืชสมุนไพร

ผลการศึกษา

การศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชนิดของพืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรท้องถิ่น ของอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยคัดเลือกพื้นที่ที่มีข้อมูลรายงานจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพชรบูรณ์ ปี พ.ศ.2560 โดยทำการสำรวจข้อมูลจากประชาชนท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรอยู่ในหมู่บ้านทั้งหมด 14 ตำบล ผลการศึกษาพบว่าพืชสมุนไพรประจำถิ่นที่มีการใช้ประโยชน์ในชุมชนมีทั้งหมดจำนวน 49 ชนิด 45 สกุล และ 28 วงศ์ (Table 1) สกุลที่เป็นพืชสมุนไพรที่มีการสำรวจพบมากที่สุดได้แก่ สกุล Caesalpinia, Crateva และ Curcuma เมื่อทำการจำแนกตามวิสัยของพืชพบว่ากลุ่มของพืชสมุนไพรที่พบมากที่สุดเป็นไม้เลื้อย (C) จำนวน 11 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 22.45 รองลงมาได้แก่ ไม้ยืนต้น (T) จำนวน 7 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 14.29 ไม้ล้มลุกที่มาจากต่างประเทศ (ExH) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 ไม้ล้มลุก (H) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 และไม้พุ่มกิ่งไม้ต้นขนาดเล็ก (S/ST) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 (Table 2)

การสำรวจผลการใช้พืชสมุนไพรที่พบในท้องถิ่นเพื่อการรักษาโรคผลการศึกษา พบว่า มีพืชสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมารักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกายและพืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมีสรรพคุณหลายอย่าง แต่ละอย่างมีชื่อเรียกของชนิดและพันธุ์พืชสมุนไพรที่แตกต่างกันเมื่อทำการรวบรวมข้อมูลชนิดพืชสมุนไพร

Table 1 Number of families, genus and species of herbal plants were observed in Thailom community

Category	Number
Family	28
Genus	45
Species	49

Table 2 Number and percentage of herbal plant classified by their habit

Plant habit ^{1/}	Number	Percentage
ExC	1	2.04
C	11	22.45
ExUS	1	2.04
US	3	6.14
ExH	5	10.20
H	5	10.20
HC	2	4.08
ExST	1	2.04
ST	2	4.08
S/ST	5	10.20
ExS/ST	1	2.04
S	2	4.08
ScanS	1	2.04
TerO	2	4.08
T	7	14.29

ไทหล่มที่ประชาชนในชุมชนนิยมใช้ในการรักษาโรค โดยทำการแบ่งกลุ่มอาการและโรคต่างๆ ได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย 2) กลุ่มอาการ/โรคทางเดินอาหาร 3) กลุ่มอาการ/โรคทางเดินหายใจ 4) กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ 5) กลุ่มยาบำรุงกำลัง 6) กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม 7) กลุ่มอาการผิดปกติจากการตั้งครรภ์ และคลอด และ 8) กลุ่มอาการผิดปกติอื่นๆ ดังแสดงใน Table 2 ซึ่งการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคหรืออาการเฉพาะในกลุ่มอาการต่างๆ ประชาชนจะนิยมใช้ทั้งสมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่ง หรืออาจจะมีการผสมผสานสมุนไพรหลายชนิด

ข้อมูลใน Table 3 แสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่จะมีการเลือกใช้สมุนไพรตามกลุ่มอาการหรือ

โรค ซึ่งมีข้อมูลที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย ในกรณีเป็นไข้ ตัวร้อน ปวดศีรษะประชาชนจะนิยมใช้ใช้สมุนไพรรางจืด กุ่มน้ำ หรือโหระพา แต่ถ้ามีอาการร้อนในสามารถใช้ลำต้นหญ้าไซ้หาเหง้าของแผ่นดินเย็น หรือใบของเนียมหูเสื่อมาบดรับประทานได้ กลุ่มอาการ/โรคทางเดินอาหาร หากมีอาการท้องเสียประชาชนจะเลือกใช้ขมิ้นต้น หรือใบฝรั่ง ถ้ามีอาการท้องอืด หรือขับลมสมุนไพรที่เลือกใช้คือ เปล้าใหญ่ ขมิ้นขาว และแห้วหมู อาการอาหารเป็นพิษ และอาเจียนประชาชนจะนิยมใช้ตองแตบ ขยันทะลวย และปอพราน แต่หากเป็นโรคสั้ดวงทวารจะใช้ว่านงาช้าง ข้าวเย็นเหนือ และหอมแดง ถ้ามีอาการไอเจ็บคอประชาชนจะเลือกใช้เหงือกปลาหมอ หรือฟ้าทะลายโจรเพื่อบรรเทาอาการดังกล่าว กลุ่มอาการ

อีกเสบ ติดเชื้อ อาทิเช่น โรคกระเพาะปัสสาวะอักเสบ ประชาชนจะใช้ใบของต้นโมกเครือ กรณีที่อาการอักเสบ สมานแผลสมุนไพรมินิยุมใช้ คือ เสดดพังพอน ผางแดง เสดดพังพอนตัวเมีย กุ่มบก สบู่ดำ และหมีเหม็น สมุนไพรรกลุ่มยาบำรุงกำลัง ที่ประชาชนนิยมใช้เพื่อ บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ ได้แก่ กำลังช้างสาร กำลัง เสือโคร่ง จันทรแดง กำลังช้างเผือก แพนน้ำ สบู่เลือด สมอไทย ย่านาง เครื่องเห่า และนมแมวป่า กลุ่มอาการ และโรคผิดปกติของกระบวนกรเมตาบอลิซึมนั้น ประชาชนจะนิยมใช้ชะพลูป่าบรรเทาอาการโรค ความดันโลหิตสูง แต่ถ้ามีอาการเบาหวานจะเลือกใช้ ใช้อัญชัน ส่วนกลุ่มอาการกลุ่มอาการผิดปกติจากการ ตั้งครรภ์และคลอด ประชาชนในท้องถิ่นจะใช้น้ำราก ของเจตมูลเพลิงแดงมาดองเหล้าแล้วดื่มเพื่อป้องกัน การตั้งครรภ์ในเพศหญิง

วิจารณ์ผลงานทดลอง

ผลการศึกษาพบว่า มีพืชสมุนไพรหลายชนิดที่ นิยมนำมารักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกาย พืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมีสรรพคุณ หลายอย่าง แต่ละอย่างมีชื่อเรียกของชนิดและพืช สมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมารักษาโรคและมีชื่อเรียก ของสมุนไพรที่แตกต่างกัน สุพัฒน์ และคณะ (2556) พร้อมกันนั้นประชาชนมีความรู้เรื่องของการใช้ สมุนไพรรักษาโรคอยู่ในเกณฑ์ดี ภูมิปัญญาการใช้ สมุนไพรมักเป็นเรื่องการบำบัดรักษาอาการป่วยพื้นฐาน ในชีวิตประจำวัน เช่น ท้องผูก ท้องเสีย แผลใน กระเพาะอาหาร ไอบีเจ็บคอ และขับเสมหะ

อย่างไรก็ตามประชาชนในท้องถิ่นไทหล่มได้รับการ สืบทอดองค์ความรู้ในการเลือกใช้สมุนไพรใน การรักษาโรคมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่องมาเป็น เวลาช้านาน ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านการแพทย์แผนไทยทางหนึ่ง

เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอาข่า หมู่บ้านห้วยหยวก ป่าไซ และหมู่บ้านใหม่พัฒนา จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีการ สืบทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพบว่าพืชที่นำ มาใช้ประโยชน์มีทั้งสิ้น 209 ชนิด แบ่งการใช้ประโยชน์ ออกเป็น 4 ประเภทได้แก่ ใช้เป็นอาหาร 67 ชนิด ใช้ เป็นสมุนไพร 150 ชนิด และใช้เกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อ 15 ชนิด ใช้ประโยชน์อื่นๆ 20 ชนิด โดย พืชสมุนไพรเป็นกลุ่มที่มีจำนวนชนิดมากที่สุด

อาการป่วยที่ใช้พืชรักษามากที่สุด คือ วัณโรค ต้องใช้ จำนวน 46 ชนิด เช่น ฮ่อม (*Strobilanthes cusia*) ราชวัติป่า (*Buddleja asiatica*) และมังตาน (*Schima wallichii*) เป็นต้น พืชรักษาแผลภายนอก เช่น ดาด ตะกั่วเถา (*Cissus javana*) (ปรัชญา และคณะ, 2554)

การใช้พืชสมุนไพรในการบรรเทาอาการหรือ รักษาโรคในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความเหมือนหรือ แตกต่างกัน ดังเช่นการใช้ว่านหอมแดง (*Eleutherine americana*) พื้นที่ของชาวอาข่า จังหวัดเชียงรายใช้ ส่วนหัวของพืชว่านหอมแดงทำสีย้อมเปลือกไข่ ให้เป็นสีแดงสำหรับใช้ในเทศกาลปีใหม่ (ปรัชญา และ คณะ, 2554) แต่ชุมชนไทหล่มมีการใช้ลำต้นของว่าน หอมแดงนำมาต้มดื่มแก้ริดสีดวงทวาร หรืออย่างเช่น กรณีที่ประชาชนในพื้นที่อำเภอหล่มสักมีอาการ อักเสบ เป็นโรคผิวหนัง สมานแผลสมุนไพรมินิยุมใช้ คือ เสดดพังพอน ผางแดง เสดดพังพอนตัวเมีย กุ่มบก สบู่ดำ และหมีเหม็น ในขณะที่ผลการวิจัยของอนุศักดิ์ และคณะ (2550, ม.ป.ป.) อ้างในอิริดา (2557) ที่ได้ ทำการศึกษา Chromatographic fingerprints ของ สารสกัดชั้นเอทานอลของหัวข้าวเย็น (*Dioscorea membranacea*) ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรที่มีการนำไปใช้ เป็นส่วนประกอบของยาแผนโบราณ โดยมีสรรพคุณใน การรักษาโรคน้ำเหลือง โรคผิวหนัง กามโรค โรคเรื้อน และโรคมะเร็งในระบบต่างๆ

สมุนไพรมินิยุมใช้ในชุมชนไทหล่มหลายชนิดมี งานวิจัยที่สามารถสนับสนุนความเป็นไปได้ของ การนำมาใช้ประโยชน์ อาทิเช่นกุ่มน้ำเป็นสมุนไพรมินิยุม ประชาชนในชุมชนนิยมใช้ในการลดไข้หรืออาการ ตัวร้อน ซึ่งมีผลการวิจัยที่สนับสนุนแนวทางการใช้ ประโยชน์นี้ คือผลการวิจัยของ Chidambaram *et al.* (2011) ที่ทำการศึกษาผลของสารสกัดจากเปลือกของ กุ่มน้ำมีประสิทธิภาพในการลดอาการไข้จากการได้รับ วัคซีนไทฟอยด์ (TAB vaccine) ในกระต่าย สมุนไพรร ว่านหอมแดง (*E. americana*) ที่มีการนำมาใช้บรรเทา อาการริดสีดวงทวารในชุมชนไทหล่มนั้น มีงานวิจัย ที่รายงานไว้ว่าว่านหอมแดงมีฤทธิ์ในการรักษาโรค หลอดเลือดแดงโคโรนารี (Coronary abnormality) อีกทั้งยังมีประสิทธิภาพในการต่อต้านเชื้อจุลินทรีย์ย าลดการอักเสบ และมีฤทธิ์ยับยั้ง α -glucosidase ที่ ทำให้เกิดโรคเบาหวาน (Inasnu, Kusmardiyani and Hartati, 2014) หรือการใช้ผางแดง (*C. sappan*) และกำจาย (*C. decapetala*) รักษาอาการอักเสบหรือ

การติดเชื้อมัน ผลการวิจัยของ Xu and Lee (2004) สนับสนุนแนวทางการใช้ประโยชน์นี้ โดยพบว่าสารสกัดจากฝางแดงที่เรียกว่า Brasilin มีฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญของแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* รวมไปถึงจุลินทรีย์ก่อโรคอื่นๆ ดังนั้นฝางแดงจึงสามารถพัฒนาให้เป็นยาปฏิชีวนะได้ เช่นเดียวกับ Badami, Moorkoth and Suresh (2004) ที่รายงานไว้ว่า ฝางแดงมีสารระสำคัญ อาทิเช่น Triterpenoids,

Flavonoids และ Oxygen heterocycle ซึ่งทำให้พืชชนิดนี้มีประสิทธิภาพในการลดการเจริญของแบคทีเรียที่เรียกร่างสารกระตุ้นภูมิคุ้มกัน (Immunostimulant) ส่วนสารสกัดจากใบก่าจายนั้น มีฤทธิ์ในการยับยั้งแบคทีเรียได้ เนื่องจากมีสารพิษเคมีที่สำคัญ ได้แก่ Alkaloids, Glycosides, Phenols, Phytosterols, Saponins และ Flavonoids นอกจากนี้ยังมีสารสกัดเมทานอลิก (Methanolic extract) ที่

Table 3 Data of the popular herbal medicine plants in Thailom community, Phetchabun Province.

Symptom/Disease	Part of plant	Plant	Family
I. Ache and fever			
1. Fever	Root, Bark	<i>Crateva magna</i>	Capparaceae
	Root, Stem, Leave	<i>Thunbergia laurifolia</i>	Acanthaceae
2. Mouth ulcer	Stem	<i>Mollugo pentaphylla</i>	Molluginaceae
	Rhizome	<i>Nervilia aragoana</i>	Orchidaceae
	Leave	<i>Plectranthus amboinicus</i>	Labiatae
3. Headache	Leave	<i>Ocimum basilicum</i>	Labiatae
II. Gastrointestinal system disorder			
1. Diarrhea	Heartwood	<i>Alseodaphne birmanica</i>	Lauraceae
	Leave	<i>Psidium guajava</i>	Zingiberaceae
2. Constipation	Root	<i>Coccinia grandis</i>	Cucurbitaceae
3. Bloating, Expel	Heartwood	<i>Croton roxburghii</i>	Euphorbiaceae
	Rhizome	<i>Curcuma manga</i>	Zingiberaceae
	Stem	<i>Cyperus rotundus</i>	Cyperaceae
4. Vomit, Food poisoning	Leave	<i>Macaranga denticulate</i>	Euphorbiaceae
	Stem, Root	<i>Bauhinia atrychnifolia</i>	Fabaceae
	Fresh fruit	<i>Helicteres angustifolia</i>	Sterculiaceae
5. Hemorrhoids	Stem, Root	<i>Sansevieria cylindrical</i>	Dracaenaceae
	Stem, Rhizome	<i>Smilax glabra</i>	Smilacaceae
	Stem, Rhizome	<i>Eleutherine rifoliat</i>	Irrdaceae
III. Treated for respiratory tract disease			
1. Cough, Sore throat	Leave	<i>Acanthus ebracteatus</i>	Acanthaceae
	Leave, Stem	<i>Andrographis paniculata</i>	Acanthaceae

Table 3 Data of the popular herbal medicine plants in Thailom community, Phetchabun Province (Cont.)

Symptom/Disease	Part of plant	Plant	Family
IV. Infection and inflammation symptom			
1. Dermatitis,	Leave	<i>Barleria lupulina</i>	Acanthaceae
Pasabscess,	Heartwood	<i>Caesalpinia sappan</i>	Fabaceae
Wound healing	Leave	<i>Clinacanthus nutans</i>	Acanthaceae
	Bark	<i>Crateva adansonii</i>	Capparaceae
	Gum	<i>Jatropha curcas</i>	Euphorbiaceae
	Root	<i>Litsea glutinosa</i>	Laraceae
2. Cystitis	Leave	<i>Aganosma marginata</i>	Apocynaceae
3. Decayed tooth,	Leave	<i>Blumea balsamifera</i>	Asteraceae
Toothache			
4. Gonorrhea,	Stem	<i>Caesalpinia decapetala</i>	Fabaceae
Endometritis	Stem	<i>Curcuma comosa</i>	Zingiberaceae
V. Stimulant restorative herbal group			
1. Nourishing milk	Root, Stem	<i>Abutilon indicum</i>	Malvaceae
	Heartwood	<i>Olax psittacorum</i>	Olacaceae
2. Nourish the body, Nourish the heart	Stem	<i>Beaumontia mutonii</i>	Apocynaceae
	Bark, Stem	<i>Betula alnoides</i>	Betulaceae
	Heartwood	<i>Dracaena loureiri</i>	Dracaenaceae
	Stem	<i>Hiptage candicans</i>	Malpighiaceae
	Heartwood	<i>Hymenocardia wallichii</i>	Euphorbiaceae
	Stem	<i>Stephania pierrei</i>	Menispermaceae
	Bark, Stem	<i>Terminalia chebula</i> var. <i>chebula</i>	Combretaceae
	Leave	<i>Tiliacora triandra</i>	Menispermaceae
	Root, Bark	<i>Toddalia asiatica</i>	Apocynaceae
	Stem, Root	<i>Uvaria rufa</i>	Annonaceae
VI. Treated the metabolism disorder			
1. Hipertension	Leave	<i>Piper aurantiacum</i>	Piperaceae
2. Diabetes	Flower	<i>Clitoria ternatea</i>	Fabaceae
VII. Group of disorders from pregnancy			
1. Contraceptive	Root	<i>Plumbago indica</i>	Plumbaginaceae
2. Expel blood	Stem	<i>Zingiber montanum</i>	Zingiberaceae
VIII. Other symptoms			
1. Malnutrition in child	Bark, Leave	<i>Aglaia edulis</i>	Meliaceae
2. Eliminate louse and insect	Leave	<i>Nicotiana tabacum</i>	Solanaceae

ยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* และ *S. aeruginosa* (Sharma et al., 2017) และเจตมูลเพลิงแดง (*P. indica*) เป็นสมุนไพรที่ชุมชนไทยลุ่มนำมาใช้รวมเป็น สุธรรยา สามารถลดการตั้งครวมในเพศหญิงได้ ซึ่งรายวิจัย สารสำคัญที่พบในเจตมูลเพลิงแดงโดยการนำผงที่สกัดจากใบเจตมูลเพลิงแดงมาผสมกับเมทานอล แล้วนำไปทดสอบทางเภสัชวิทยาพบว่าจะมีฤทธิ์ในการรีดิวซ์น้ำตาล (Sugar) อัลคาลอยด์ (Alkaloids) ฟลาโวนอยด์ (Flavonoids) และสเตอรอยด์ (Steroids) เมื่อทำการศึกษาความเป็นพิษต่อเซลล์ (Lethality bioassa) พบว่าสารสกัดนี้จะมีผลต่อ LC₅₀ ที่ระดับ 4.57 ไมโครกรัมต่อมิลลิลิตร และมีผลต่อ LC₉₀ ที่ระดับ 9.87 ไมโครกรัมต่อมิลลิลิตร (Rafa et al., 2016)

สรุปและข้อเสนอแนะ

ดังนั้นจากผลการศึกษาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า ประชาชนในชุมชนไทยลุ่ม เขตพื้นที่อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการนำสมุนไพรที่เป็นพืชในท้องถิ่นมาใช้บำบัด บรรเทาอาการหรือโรคได้ ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้พืชสมุนไพรนี้ ประชาชนจะนิยมนำมาใช้บรรเทาอาการป่วยพื้นฐานที่ประสบในชีวิตประจำวัน โดยอาการหรือโรคดังกล่าวนี้ ไม่มีความรุนแรงแต่อย่างใด ดังนั้นการรวบรวมองค์ความรู้นี้จึงเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านไว้ให้ดำรงอยู่ คู่ชุมชนต่อไปได้ในอนาคต อีกทั้งยังสามารถนำพืชพื้นบ้านเหล่านี้ไปพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

ปรัชญา ศรีสง่า และคณะ. 2554. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านชาวอาข่า หมู่บ้านห้วยหยวกป่าโซ อำเภอแม่ฟ้าหลวงและหมู่บ้านใหม่พัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย. 3: 93-114.

- อิริดา สุขธรรม. 2557. การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยด้วย chromatographic Fingerprints. วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ. 62: 10-12.
- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ. 2556. พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์. ฉบับพิเศษ 5: 14-27.
- Badami, S., S. Moorkoth, and B. Suresh. 2004. *Caesalpinia sappan* a medicinal and dye yielding plant. Nat. Prod. Rad. 3: 75-82.
- Chidambaram, K., J. Albert, K. Karpagam, Sivasubramanian and Noohu. 2011. Antipyretic activity of *Crateva magna* bark on tab-vaccine induced pyrexia. Int. J. Pharm. Sci. Res. 2: 856-859.
- Inasnu, M., S. Kusmardiyani, and R. Hartati. 2014. Recent studies on phytochemicals and pharmacological effects of *Eleutherine americana* Merr. Procedia. Chem. 13: 221-228.
- Sharma, V., R. Lobo, G. Singh, V. Chanana, V. Kalsi, and A. Suttee. 2017. Antimicrobial evaluation of *Caesalpinia decapetala*. International Journal of Pharmacognosy and Phytochemical Research 9: 1421-1424
- Rafa, T.Z., Ashrafudoulla, F. Fuad, R. Islam, M. Hasan, H.A.Kafi, S. Islam, and S. Parvin. 2016. Phytochemical and pharmacological investigation of *Plumbago indica* L. J. Med. Plants Stud. 4: 115-118.
- Xu, H. and F.S. Lee. 2004. The antibacterial principle of *Caesalpinia sappan*. Phytother. Res. 18: 647-651.